

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

ผจงจิต ไกรถาวร* Ph.D. (Nursing)

นพวรรณ เปี้ยชื่อ** Ph.D. (Nursing), APN/NP

บทคัดย่อ: การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด และ 3) เปรียบเทียบความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุตามเพศ และจำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชน การศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิบางส่วนของงานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยทำนายกิจกรรมทางกายของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตเมือง” ของผจงจิต ไกรถาวรและคณะ ในปี พ.ศ. 2554 กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้สูงอายุ 258 รายที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 6 ชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน Independent t-test และ Analysis of Variance (ANOVA) ผลการวิจัยพบว่า ร้อยละ 69 ของกลุ่มตัวอย่างมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับสูง และร้อยละ 79.5 มีความพึงพอใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านในระดับปานกลาง ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และพบว่าจำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของกลุ่มตัวอย่าง ในขณะที่เพศไม่มีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน จากผลการศึกษาเสนอแนะว่า การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านให้น่าอยู่ และจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน รวมทั้งให้ความสำคัญต่อบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน มีส่วนส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

คำสำคัญ: ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ผู้สูงอายุไทย ชุมชนแออัด

* Corresponding author, อาจารย์ โรงเรียนพยาบาลรามาธิบดี คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล,
E-mail: phachongchit.kra@mahidol.ac.th

** รองศาสตราจารย์ โรงเรียนพยาบาลรามาธิบดี คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

ความสำคัญของปัญหา

เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุจะมีความเสื่อมถอยทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม อันอาจนำไปสู่การเกิดโรคเรื้อรัง พิการและทุพพลภาพ เป็นภาระต้องพึ่งพาผู้อื่น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อตัวผู้สูงอายุเอง ครอบครัว สังคม และเศรษฐกิจของประเทศชาติ ดังนั้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ได้อย่างมีความสุข จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถช่วยชะลอความเสื่อมถอยและชะลอการเกิดโรคเรื้อรังดังกล่าวได้ เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักมีความรักความผูกพัน รู้สึกมั่นคงปลอดภัย ค้นเคยกกับถิ่นที่อยู่อาศัย และมีความผูกพันกับเพื่อนบ้านที่อยู่กันมานาน ดังนั้นการที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีสามารถพึ่งพาตนเอง และดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข จึงควรพิจารณาถึงปัจจัยเหล่านี้ด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นปัจจัยทางบวกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสุขภาพของบุคคลทุกวัฒนธรรมและทุกช่วงวัยของชีวิต โดยเฉพาะวัยสูงอายุ (Byoung-Suk, Sullivan, & Wiley, 1998) ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่ มีความรู้สึกผูกพันกับสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความเชื่อ ค่านิยมและความสนใจคล้ายคลึงกันกับสมาชิกอื่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น (Chaskin, Brown, Ventkatesh, & Vidal, 2001; McMillan & Chavis, 1986; Young, Russell, & Powers, 2004) ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลักคือ 1) ความเป็นสมาชิก (membership) 2) ความมีอิทธิพล เกี่ยวข้อง (influence) 3) ความผสมผสานเป็นหนึ่งและบรรลุซึ่งความต้องการ (integration and fulfillment of needs) และ 4) ความรู้สึกผูกพันทางอารมณ์ (shared emotional

connection) (McMillan & Chavis, 1986) เมื่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนพัฒนาขึ้น บุคคลมีแนวโน้มที่จะมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น ในทางกลับกันเมื่อบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้นก็จะทำให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพิ่มขึ้นด้วย

งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า บุคคลจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้นเมื่อเขามีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน นอกจากนี้บุคคลจะมีการทำกิจกรรมทางกายเพิ่มขึ้น กระฉับกระเฉงมีชีวิตชีวา (Kraithaworn, Sirapongam, Piaseu, Nityasuddhi, & Gretebeck, 2011; Young et al., 2004) ทำงานเป็นอาสาสมัคร (Okun & Michel, 2006) ผ่อนคลายความเครียด (Pretty, Conroy, Dugay, Fowler, & Williams, 1996) ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ยังมีความสัมพันธ์ต่อการมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี (Pretty et al., 1996) การมีอายุยืนยาว (Byoung-Suk et al., 1998) และความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตอีกด้วย (Prezza & Osrantin, 1998) แม้ว่าความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจะมีความสำคัญต่อบุคคล แต่การที่บุคคลต้องอาศัยอยู่ในสถานที่บางแห่ง เช่น ชุมชนแออัด สิ่งแวดล้อมทรุดโทรม เต็มไปด้วยความเครียด อาจจะทำให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับต่ำหรือไม่มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่เลย เหตุผลอาจเนื่องมาจากการที่ต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เครียด แออัด บุคคลอาจจะมีข้อจำกัดในการสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่น การเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะนอกจากจะทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกที่ดีต่อชุมชนที่อาศัยอยู่แล้ว ยังอาจนำมาซึ่งผลลัพธ์ทางบวกดังกล่าว

จากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าในปี พ.ศ. 2550 ร้อยละ 11 ของผู้สูงอายุในชุมชนแออัด กรุงเทพมหานครเป็นผู้สูงอายุ (Statistical Forecast Bureau, 2007) และมีแนวโน้มว่าประชากรกลุ่มนี้จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ร่วมกับในประเทศไทยยังไม่

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน รวมทั้งการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานนำไปสู่การจัดสภาพแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุให้เหมาะสม เพราะนอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีแล้วยังอาจจะนำไปสู่การสร้างเสริมความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในผู้สูงอายุอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อเปรียบเทียบความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุที่มี เพศ และจำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนแตกต่างกัน

กรอบแนวคิดการวิจัย

เนื่องจากบุคคลเป็นระบบเปิด ผู้วิจัยจึงนำกรอบแนวคิดเชิงนิเวศวิทยา (Social Ecological Model) (Stokols, 1992; 1996) ซึ่งเป็นทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม ที่เน้นความสำคัญของปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม มาประยุกต์ในการวางกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ทฤษฎีนี้อธิบายเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่างๆ นอกจากปัจจัยด้านบุคคล

(intrapersonal factors) ได้แก่ ปัจจัยด้านชีววิทยา จิตวิทยา จะมีผลต่อการกระทำพฤติกรรมแล้ว ปัจจัยระหว่างบุคคล (interpersonal factors) และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมและบริบทของสิ่งแวดล้อม (environmental factors) ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการกระทำพฤติกรรมต่างๆ เช่น การทำกิจกรรมทางกาย ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมและบริบทของสิ่งแวดล้อม ในส่วนของสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

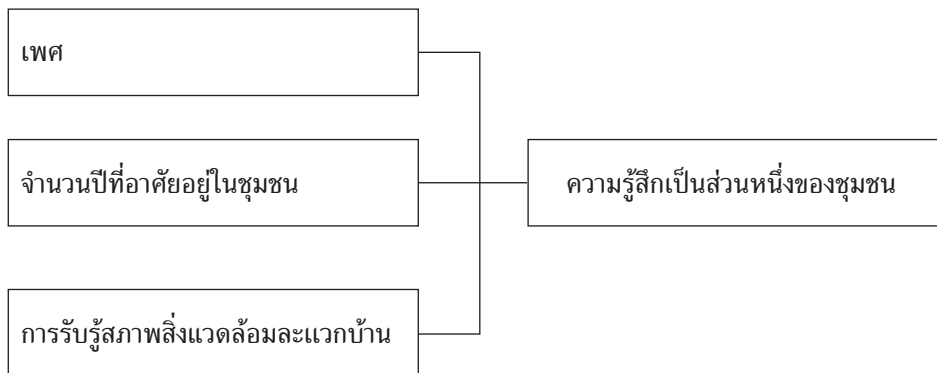
ในการศึกษานี้ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อชุมชนและบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น โดยบุคคลจะมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่ มีความรู้สึกผูกพันต่อบุคคลอื่นในชุมชน รวมทั้งมีค่านิยม ความเชื่อและความสนใจที่คล้ายคลึงกัน (Chaskin et al., 2001; McMillan & Chavis, 1986) ส่วนการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านเป็นปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมและบริบทของสิ่งแวดล้อมในส่วนของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งหมายถึง การรับรู้หรือความคิดของบุคคลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ละแวกบ้านประกอบด้วย การรับรู้เกี่ยวกับการเข้าถึงแหล่งบริการ ถนนในละแวกบ้าน สถานที่สำหรับเดินและขี่จักรยาน สุนทรียภาพละแวกบ้าน อันตรายจากการจราจร และอาชญากรรม หากบุคคลมีการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านที่ดีก็อาจจะพัฒนาไปสู่การมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่นั้น

การศึกษาที่ผ่านมาในต่างประเทศ พบว่า นอกจากการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแล้ว จำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่แตกต่างกันมีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอีกด้วย โดยการที่บุคคลอาศัยอยู่ในชุมชนนั้นมานานโดยเฉพาะอาศัยมาตั้งแต่เกิดจะมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับสูงเมื่อเทียบ

**ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย
ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร**

กับบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชน 1-5 ปี (Wilkinson, 2008) สำหรับเรื่องเพศของบุคคลผู้อยู่อาศัย ยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่ามีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือไม่ เนื่องจากบางงานวิจัยพบว่าเพศไม่มีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (Health Statistics Division of Canada, 2005) ในขณะที่บางงานวิจัยพบว่าเพศมีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (Statistic Canada,

2011) ดังนั้น เนื่องจากขอบธรรมเนียมนประเพณีที่ต่างกัน บริบทของสังคมไทยและสังคมตะวันตก ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาความสัมพันธ์ของเพศ จำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชน การรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน กับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การวิจัยครั้งนี้มีกรอบแนวคิดดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของงานวิจัยความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ (descriptive correlation study) ศึกษาจากข้อมูลบางส่วนของการวิจัย เรื่อง “ปัจจัยทำนายกิจกรรมการเคลื่อนไหวออกแรงของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตเมือง” ของผจงจิต ไกรถาวรและคณะ (Kraithaworn et al., 2011) ประชากรคือ ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปอาศัยอยู่ในชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร จำนวน 71,401 คน (Statistical Forecast Bureau, 2007) การคำนวณกลุ่มตัวอย่างด้วยสูตร (Cochran, 1977, p. 75-76)

$$n = \frac{t^2PQ}{d^2 \left(1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2PQ}{d^2} - 1 \right) \right)}$$

ในการศึกษาครั้งนี้ ค่า alpha = .05 for two tails
 ค่า t = 1.96
 P = อัตราส่วนของผู้สูงอายุที่ออกกำลังกาย (41.4%) = 0.414 (National Statistical Office, Thailand, 2008)
 Q = 1-P=0.586
 d = the margin of error .0621 (15% of P)
 N = จำนวนประชากรผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร 71,401 คน (Statistical Forecast Bureau, 2007)

จากการคำนวณพบว่าต้องใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 242 ราย ซึ่งเมื่อรวมกับอัตราการสูญหายไปของกลุ่มตัวอย่าง (attrition rate) ร้อยละ 5 ต้องใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 258 ราย กลุ่มตัวอย่างมีคุณสมบัติคือมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปทั้งเพศชาย และหญิง อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป รายได้ต่อเดือนน้อยกว่า 2,000 บาท ไม่มีความบกพร่องในการนึกคิดและความจำ ประเมินจากแบบประเมินสภาพจิตจุฬา โดยมีคะแนนเท่ากับหรือมากกว่า 15 และสมัครใจที่จะเข้าร่วมวิจัยในครั้งนี้

เนื่องจากกรุงเทพมหานครแบ่งพื้นที่เขตปฏิบัติงานออกเป็น 3 โซน ตามสภาพพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม วิธีการดำรงชีวิตของประชาชน ได้แก่ โซนชั้นใน โซนชั้นกลาง และโซนชั้นนอก โดยบริเวณพื้นที่โซนชั้นในเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม สถาบันราชการ และสถาบันการศึกษา ในขณะที่โซนชั้นกลางมีอัตราส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมสูง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นจุดที่มีโครงข่ายคมนาคม และมีการเชื่อมต่อของระบบคมนาคมขนส่ง ส่วนพื้นที่โซนชั้นนอก ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและยังมีการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมคลังสินค้าขนาดใหญ่ เพื่อให้สะดวกต่อการส่งกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (multi-stage sampling) โดย

1) ผู้วิจัยใช้ข้อมูลรายชื่อเขตในกรุงเทพมหานครที่มีชุมชนแออัดที่จดทะเบียน (จำนวน 45 เขต อันประกอบด้วย พื้นที่ชั้นใน (20 เขต) ชั้นกลาง (18 เขต) และชั้นนอก (7 เขต) (Bureau of Social Development, 2008) มาสุ่มด้วยวิธีจับสลาก ด้วยอัตราส่วน 3: 2: 1 ได้รายชื่อเขตคือ เขตคลองเตย เขตวัฒนา เขตราชเทวี เขตสวนหลวง เขตบางแค และเขตดอนเมือง

2) ผู้วิจัยนำรายชื่อชุมชนแออัดของเขตที่สุ่มได้ มาสุ่มอย่างง่ายด้วยวิธีการจับสลาก เขตละ 1 ชุมชน

3) ผู้วิจัยนำรายชื่อผู้สูงอายุที่อาศัยในชุมชนแออัดที่สุ่มได้ มาสุ่มอย่างง่ายด้วยวิธีจับสลาก ชุมชนละ 43 คน หากผู้สูงอายุมีคุณสมบัติไม่ตรงตามเกณฑ์การคัดเลือก

หรือไม่สามารถเข้าถึงบ้านของผู้สูงอายุได้ จะทำการสุ่มตัวอย่างใหม่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแบบสอบถามจำนวน 4 ชุด ได้แก่

1) แบบประเมินสภาพจิตจุฬา เพื่อประเมินสภาพจิต และความคิดของผู้สูงอายุ พัฒนาโดยสุทธิชัย จิตะพันธ์กุล และคณะ (Jitapunkul, Lailert, & Worakul, 1996) ประกอบด้วย 13 ข้อคำถาม โดยข้อคำถามทั้งหมดยกเว้น ข้อคำถามที่ 3, 5, และ 13 ลักษณะคำตอบเป็นแบบถูก ผิด โดยหากตอบถูกให้ 1 คะแนนและผิดให้ 0 คะแนน ข้อคำถามที่ 3 ตอบได้ 3 อย่างให้ 3 คะแนน ข้อคำถามที่ 5 ถ้าตอบได้ 2 อย่างให้ 2 คะแนน และข้อคำถามที่ 13 ตอบได้ 3 อย่างให้ 3 คะแนน คะแนนทั้งหมดอยู่ระหว่าง 0-19 โดยมีเกณฑ์การจัดระดับคะแนนตามความเสื่อมของสติปัญญา 4 ระดับคือ 1) ความเสื่อมในระดับรุนแรง (0-4 คะแนน) 2) ความเสื่อมในระดับปานกลาง (5-9 คะแนน) 3) ความเสื่อมในระดับเล็กน้อย (10-14 คะแนน) และ 4) ไม่มีความเสื่อม (15-19 คะแนน) หากผู้สูงอายุได้คะแนนรวมน้อยกว่า 15 คะแนนซึ่งถือว่ามีความเสื่อมทางสติปัญญา ผู้วิจัยจะคัดออกจากการศึกษา ซึ่งในการวิจัยนี้ไม่มีผู้ใดถูกคัดออก ในการศึกษาครั้งนี้ นำเครื่องมือไปใช้กับผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด จำนวน 15 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ .77 และในกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้จำนวน 258 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ .79

2) แบบบันทึกข้อมูลทั่วไป พัฒนาโดยผู้วิจัยและคณะ ประกอบด้วย 17 ข้อคำถาม ซึ่งเป็นข้อคำถามที่เกี่ยวกับ อายุ เพศ การศึกษา สถานภาพสมรส พฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ โรคประจำตัวและปัญหาสุขภาพ และข้อคำถามเกี่ยวข้องกับแหล่งสนับสนุนทางสังคม และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย
ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

3) แบบสอบถามการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน (The Neighborhood Environment Scale) สร้างโดยซีรินและคณะ (Cerin, Saelens, Sallis, & Frank, 2006) และผู้วิจัยนำมาแปลเป็นภาษาไทย และใช้กระบวนการแปลกลับ (back translation) ด้วยวิธีของ เบิร์นและโกรฟ (Burns & Grove, 2005) ประกอบด้วย 22 ข้อคำถาม แบ่งเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) การเข้าถึงแหล่งบริการ (4 ข้อ) 2) ถนนในละแวกบ้าน (3 ข้อ) 3) สถานที่สำหรับเดินและขี่จักรยาน (6 ข้อ) 4) สุขทรียภาพ (4 ข้อ) 5) อาชญากรรม (2 ข้อ) และ 6) อันตรายจากการจราจร (3 ข้อ) คำตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ (Likert scale) คือ ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ไม่ค่อยเห็นด้วย ค่อนข้างเห็นด้วย และเห็นด้วยอย่างยิ่ง การให้คะแนนของด้านที่ 1 ถึง 4 พิจารณาตามเกณฑ์ดังนี้ 1 = ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จนถึง 4 = เห็นด้วยอย่างยิ่ง ด้านที่ 5 และ 6 พิจารณาตามเกณฑ์ดังนี้ 1 = เห็นด้วยอย่างยิ่ง จนถึง 4 = ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง นำค่าคะแนนเฉลี่ยของแต่ละด้านมารวมกัน ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 6-24 ค่าคะแนนสูง หมายถึง มีการรับรู้ทางบวกเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ค่าคะแนนต่ำ หมายถึง มีการรับรู้ทางลบเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ผู้วิจัยได้แบ่งระดับของการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ออกเป็น 3 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์แบ่งช่วงการแปลผลตามหลักของการแบ่งอันตรภาพชั้น (class interval) โดยใช้หลักว่า เอาค่าคะแนนสูงสุดและค่าต่ำสุดของความเป็นไปได้ของคะแนนลบกัน แล้วหารด้วยจำนวนช่วงหรือระดับที่ต้องการแปลผล ได้ดังนี้คือ 1) การรับรู้ระดับต่ำ ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 6-12, 2) การรับรู้ระดับปานกลาง ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 12.01-18, และ 3) การรับรู้ระดับสูง ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 18.01-24

แบบสอบถามได้รับการตรวจสอบความตรงทางภาษาโดยผู้เชี่ยวชาญ และผู้วิจัยตรวจสอบความเที่ยงโดยนำแบบสอบถามไปใช้กับผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ใน

ชุมชนแออัด จำนวน 15 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ .77 และในกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้จำนวน 258 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ .78

4) แบบสอบถามความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (The Sense of Community Scale) สร้างโดยยั้งและคณะ (Young et al., 2004) และผู้วิจัยนำมาแปลเป็นภาษาไทย และใช้กระบวนการแปลกลับ (back translation) ด้วยวิธีของเบิร์นและโกรฟ (Burns & Grove, 2005) ประกอบด้วย 9 ข้อคำถาม คำตอบเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert scale) การให้คะแนนคือ 1 = ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จนถึง 5 = เห็นด้วยอย่างยิ่ง นำค่าคะแนนมารวมกัน ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 9-45 ค่าคะแนนสูง หมายถึง มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับสูง ค่าคะแนนต่ำ หมายถึง มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับต่ำ ผู้วิจัยได้แบ่งระดับของความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ออกเป็น 3 กลุ่ม โดยใช้เกณฑ์แบ่งช่วงการแปลผลตามหลักของการแบ่งอันตรภาพชั้น (class interval) ได้ดังนี้คือ 1) ความรู้สึกในระดับต่ำ ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 9-21, 2) ความรู้สึกในระดับปานกลาง ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 22-33, และ 3) ความรู้สึกในระดับสูง ค่าคะแนนอยู่ระหว่าง 34-45

แบบสอบถามได้รับการตรวจสอบความตรงทางภาษาโดยผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยตรวจสอบความเที่ยงโดยนำแบบสอบถามไปใช้กับผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด จำนวน 15 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ .85 และในกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้จำนวน 258 ราย ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ .88

การพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิซึ่งเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยทำนายกิจกรรมทางกายของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตเมือง”

ผจญจิต ไกรถาวร และนพวรรณ เป็ยชื่อ

ของผู้วิจัยและคณะ (Kraithaworn et al., 2011) ที่ได้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมของคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ผู้วิจัยถามความสมัครใจในการเข้าร่วมโครงการของผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติตามที่ต้องการ อธิบายวัตถุประสงค์และขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลแก่ผู้สูงอายุโดยสรุป ผู้วิจัยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุซักถามในสิ่งที่ไม่เข้าใจ เมื่อผู้สูงอายุเข้าใจวัตถุประสงค์ของการศึกษารังนี้ และสมัครใจที่จะเข้าร่วมในการศึกษา ผู้วิจัยให้ผู้สูงอายุเซ็นชื่อในหนังสือยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าวและเต็มใจ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้เก็บไว้เป็นความลับ และถูกนำเสนอเป็นรายกลุ่มไม่มีการเปิดเผยชื่อของผู้เข้าร่วมวิจัยให้ผู้อื่นทราบ และแบบสอบถามทั้งหมดถูกทำลายเมื่อสิ้นสุดการวิจัย การปฏิเสธการเข้าร่วมการวิจัย จะไม่มีผลเสียใด ๆ เกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่าง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการวิจัยของผู้วิจัยและคณะ (Kraithaworn et al., 2011)

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลมีดังนี้

1) ผู้วิจัยทำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหิดลถึงผู้อำนวยการศูนย์บริการสาธารณสุขที่รับผิดชอบชุมชนที่สุ่มได้ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และขออนุญาตเก็บข้อมูล

2) ประสานงานกับหัวหน้าพยาบาล พยาบาลเยี่ยมบ้าน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน ในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างหลังจากทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่ายจากทะเบียนรายชื่อผู้สูงอายุ เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง ในกรณีที่มีความยากลำบากในการเข้าถึง ผู้วิจัยทำการสุ่มรายชื่อใหม่ และขอความร่วมมือในการนัดผู้สูงอายุให้และพาไปพบผู้สูงอายุ

3) ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลผู้สูงอายุที่สมัครใจและพร้อมที่จะให้ข้อมูลด้วยตนเองโดยการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ

ด้วยแบบสอบถาม ผู้สูงอายุใช้เวลาในการตอบแบบสอบถามประมาณ 35-45 นาที ผู้วิจัยตรวจสอบความครบถ้วน และถูกต้องของข้อมูลก่อนสิ้นสุดการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานโดยใช้สถิติเชิงบรรยาย โดยการแจกแจง ความถี่ ร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้สุขภาพสิ่งแวดล้อม ละแวกบ้าน และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด โดยใช้สหสัมพันธ์เพียร์สัน และเปรียบเทียบความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุที่มีเพศ และจำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่แตกต่างกัน ด้วยสถิติ Independent t-test และ Analysis of variance (ANOVA) ได้มีการทดสอบข้อตกลงเบื้องต้น (assumption) ของ Inferential statistics ก่อนทำการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าข้อมูลเป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นของสถิติที่ใช้

ผลการวิจัย

ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 73.6 อายุตั้งแต่ 60 ปีถึง 88 ปี อายุเฉลี่ยเท่ากับ 69.85 ปี (SD = 6.38) ประมาณครึ่งของผู้สูงอายุ (ร้อยละ 48.8) มีอายุระหว่าง 60 ถึง 69 ปี สถานภาพสมรสคู่ (ร้อยละ 47.3) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ 70.2) จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 76) มีเพียงร้อยละ 28.3 ที่ประกอบอาชีพ ได้แก่ คำขายของชำ รับจ้างทั่วไป ช่างตัดผม อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และอื่น ๆ ผู้สูงอายุที่ทำงานใช้เงินจากการทำงานนั้นหาเลี้ยงชีพตัวเอง ในขณะที่ร้อยละ 44.9 ได้รับการช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่ายจากครอบครัว และมีผู้สูงอายุถึงร้อยละ 26.8 ที่ไม่มีงานทำและไม่ได้รับการ

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

ช่วยเหลือทางการเงินจากผู้อื่น นอกจากได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลที่มีนโยบายให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้ โดยให้เงินเดือน เดือนละ 500 บาทต่อเดือน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้สูงอายุมีรายได้ตั้งแต่ 500 ถึง 2,000 บาทต่อเดือน รายได้เฉลี่ยเท่ากับ 1,317.83 บาท

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ร้อยละ 83.3 มีโรคเรื้อรังอย่างน้อย 1 โรค โรคเรื้อรังที่พบมาก 3 อันดับแรก ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง (ร้อยละ 47.7) โรคเบาหวาน (ร้อยละ 22.9) และโรคข้อเข่าเสื่อมและปัญหาเรื่องข้อต่าง ๆ (ร้อยละ 22.9) ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ดื่มสุรา และไม่สูบบุหรี่ (ร้อยละ 91.9 และ 95.7 ตามลำดับ) ผู้สูงอายุประมาณ ร้อยละ 50 อาศัยอยู่กับบุตรหลาน ในขณะที่ร้อยละ 6.6 อาศัยอยู่คนเดียว ประมาณร้อยละ 60 อาศัยอยู่ในบ้านของตนเอง ในกรณีที่อยู่บ้านของตนเอง ร้อยละ 54.8 ปลูกบ้านอยู่ในที่ดินบุกรุก ร้อยละ 38.1 ปลูกบ้านอยู่บนที่ดินเช่า และร้อยละ 7.1 ปลูกบ้านอยู่บนที่ดินของตนเอง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ ร้อยละ 82.2 อาศัยอยู่ในชุมชนมากกว่า 10 ปี (จำนวนปีเฉลี่ย 33.61) จำนวนปีสูงสุดที่อาศัยอยู่คือ 80 ปี ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ ร้อยละ 83.7 ไม่มีแผนที่จะย้ายออกจากชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เหตุผลสำคัญคือ 1) ไม่มีที่ไป (ร้อยละ 55.3) 2) เกิดและคุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมที่นี่ (ร้อยละ 16.4) และ 3) สะดวกสบายต่อการเดินทางและการทำมาค้าขาย (ร้อยละ 13.3) ประมาณร้อยละ 16.3 มีแผนที่จะย้ายออก เหตุผลสำคัญคือ 1) การโดนไล่ที่จากเจ้าของที่หรือผู้มีอำนาจ (ร้อยละ 44.4), 2) อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี เช่น กลิ่นเหม็น อยู่ในชุมชนแออัด ผุพัง เสียงตั้ง และอื่น ๆ (ร้อยละ 33.3) และ 3) ต้องการย้ายกลับไปต่างจังหวัด (ร้อยละ 13.4) ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84.5) รายงานว่ามีเพื่อนสนิท และ/หรือ มีญาติในชุมชนที่อาศัยอยู่

การรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ค่าคะแนนการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านมีค่าตั้งแต่ 9.17 ถึง 20.83 (Mean = 14.39, SD = 4.35) ซึ่งร้อยละ 79.5 ของกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านในระดับปานกลาง (Mean = 14.45, SD = 1.66) ขณะที่ร้อยละ 15.6 และ 4.7 มีความพึงพอใจเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านในระดับต่ำและสูง (Mean = 11.41, SD = .65; Mean = 18.93, SD = .85 ตามลำดับ) เมื่อวิเคราะห์รายด้านของสิ่งแวดล้อมพบว่า กลุ่มตัวอย่างให้คะแนนความพึงพอใจเกี่ยวกับการเข้าถึงแหล่งบริการ ถนนในละแวกบ้าน สถานที่สำหรับเดินและขี่จักรยาน ความปลอดภัยจากอาชญากรรม และอันตรายจากการจราจร ในระดับปานกลาง ส่วนความพึงพอใจเกี่ยวกับสุนทรียภาพให้คะแนนในระดับต่ำ

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีค่าตั้งแต่ 15 ถึง 45 (Mean = 36.38, SD = 6.72) ซึ่งร้อยละ 69 ของกลุ่มตัวอย่างมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับสูง (Mean = 40.1, SD = 3.42) ขณะที่ร้อยละ 27.5 และ 3.5 มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับปานกลางและต่ำ (Mean = 29.26, SD = 3.52; Mean = 19.00, SD = 2.18 ตามลำดับ)

ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านโดยรวม ($r = .32, p < .01$) โดยความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเข้าถึงแหล่งบริการ ($r = .27, p < .01$) ถนนในละแวกบ้าน ($r = .19, p < .01$) สถานที่สำหรับเดินและขี่จักรยาน ($r = .25, p < .01$) และสุนทรียภาพละแวกบ้าน ($r = .24, p < .01$) ส่วนการรับรู้อาชญากรรมและอันตรายจากการจราจรไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (ตารางที่ 1)

ผจญจิต ไกรถาวร และนพวรรณ เป็ยชื่อ

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน (N = 258)

ตัวแปร	1	2	3	4	5	6	7	8
1. ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน	1.00							
2. การเข้าถึงแหล่งบริการ	.27**	1.00						
3. ถนนในละแวกบ้าน	.19**	.67**	1.00					
4. สถานที่สำหรับเดินและขี่จักรยาน	.25**	.38**	.30**	1.00				
5. สุนทรียภาพละแวกบ้าน	.24**	.45**	.37**	.54**	1.00			
6. อันตรายจากการจราจร	.01	-.05	-.09	.11	.12	1.00		
7. การรับรู้อาชญากรรม	.04	-.29**	-.45**	.14*	-.09	.25**	1.00	
8. การรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมโดยรวม	.32**	.71**	.61**	.74**	.74**	.32**	.14*	1.00

หมายเหตุ * $p < .05$, ** $p < .01$

เมื่อเปรียบเทียบความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดโดยการวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ต่างกัน มีคะแนนความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) โดยผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน 1-10 ปี มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนต่ำสุด (Mean = 34.43, SD = 7.41) ในขณะที่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน 61-70 ปี มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสูงสุด (Mean = 39.86, SD = 4.76) ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติทดสอบ t-test พบว่า เพศของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดที่แตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน กล่าวคือ ผู้สูงอายุเพศชาย และเพศหญิงมีคะแนนความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อภิปรายผล

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 73.6 ปี สอดคล้องกับการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2550

ที่พบว่าในกรุงเทพมหานคร จำนวนของผู้สูงอายุเพศหญิงมีมากกว่าเพศชาย (ร้อยละ 57.8 และร้อยละ 42.2 ตามลำดับ) (National Statistic Office, 2008) อาจเนื่องมาจากอายุขัยของเพศหญิงยาวกว่าเพศชาย (75.55 ปี และ 70.77 ปี ตามลำดับ) (Central Intelligence Agency, 2009) กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 76) และร้อยละ 9.3 ไม่ได้เรียนหนังสือ เหตุผลเนื่องมาจากฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจนในวัยเด็ก ทำให้กลุ่มตัวอย่างต้องออกมาประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ทำให้ไม่ได้เรียนหนังสือในระดับสูง มีกลุ่มตัวอย่างเพียงร้อยละ 28.3 ที่ประกอบอาชีพ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากความเสื่อมถอยของสภาพร่างกายและการป่วยด้วยโรคเรื้อรังที่เป็นอยู่ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ร้อยละ 82.3 ของกลุ่มตัวอย่างป่วยด้วยโรคเรื้อรังอย่างน้อย 1 โรคที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุบุคคลจะมีความเสื่อมถอยทางด้านร่างกายอันอาจนำไปสู่การเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังอยู่แล้ว ร่วมกับการที่ผู้สูงอายุในกลุ่มนี้มีการศึกษาในระดับต่ำ และมีรายได้น้อย จึงอาจส่งผลให้มีพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสม และเข้าถึงแหล่งบริการสาธารณสุขได้น้อยกว่าผู้สูงอายุที่มีเศรษฐฐานะดีกว่า

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 69 มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในระดับสูง อาจเนื่องมาจากกลุ่มตัวอย่างมากกว่าร้อยละ 80 อาศัยอยู่ในชุมชนมากกว่า 10 ปี โดยเฉลี่ย 33.61 ปี กลุ่มตัวอย่างบางรายเกิดที่นี่ มีเพื่อนและญาติสนิทที่นี่ และมีความต้องการที่จะตายที่นี่ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนระหว่างผู้สูงอายุที่มีจำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนแตกต่างกันพบว่า ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อจำนวนปีที่อาศัยเปลี่ยนไป โดยผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน 1-10 ปีจะมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนต่ำสุด ในขณะที่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน 61-70 ปีมีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุด สนับสนุนการศึกษาของวิลกินสัน (Wilkinson, 2008) ที่ว่าการเกิดและเติบโตในชุมชน และจำนวนปีที่อาศัยในชุมชน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เนื่องจากบุคคลมีความคุ้นเคยกันและมีปฏิสัมพันธ์กันมานาน จึงพัฒนาไปสู่การมีความผูกพันทางสังคม

เมื่อเปรียบเทียบกับความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนระหว่างผู้สูงอายุเพศหญิงและชาย พบว่าเพศที่แตกต่างกันไม่มีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งไม่สอดคล้องกับรายงานของ Statistic Canada (2011) ที่พบว่าเพศหญิงมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมากกว่าเพศชาย แต่สอดคล้องกับรายงานของ Health Statistics Division of Canada (2005) ที่พบว่าเพศชายและหญิงมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนไม่แตกต่างกันที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะในชุมชนแออัดนั้นไม่ว่าผู้สูงอายุจะเป็นเพศหญิงหรือชายไม่ได้ออกไปทำงานที่ใด ก็จะออกมานั่งพูดคุยกันหน้าบ้าน ตามร้านขายของชำหรือร้านอาหารในชุมชน ในบางชุมชนแออัดเขตคลองเตยจะมีผู้สูงอายุทั้งเพศชายและหญิงมารวมกันที่สภากาแฟของชุมชนทุกเช้า เพื่ออ่านหนังสือพิมพ์ ตีหมาแพะรับประทานปาท่องโก๋ และออกกำลังยืดเส้น ยืดสายร่วมกัน จากนั้นจะแยกย้ายกลับบ้านและจะกลับมาพบกันอีกครั้งในช่วงประมาณ 11.00-15.00 น. ของทุกวันเพื่อ

ร่วมรับประทานอาหารกลางวันและทำกิจกรรมร่วมกัน โดยประธานชมรมผู้สูงอายุจะรับงานจากข้างนอก เช่น รับผิดชอบไม้จันทน์จากวัด หรือพรมเช็ดเท้าจากโรงงาน มาให้ผู้สูงอายุทำเพื่อให้มีรายได้ และนำเงินบางส่วนเข้าชมรม เพื่อเป็นกองทุนอุปถัมภ์กิจศพ และบางส่วนแบ่งไว้เพื่อพาผู้สูงอายุไปทัศนศึกษาสถานศึกษาในขณะที่ยังมีชีวิต ซึ่งเป็นชุมชนอิสลามผู้สูงอายุ ทั้งเพศชายและหญิงในชุมชนมีรูปแบบความคิด ค่านิยม พฤติกรรมและการปฏิบัติทางศาสนา ที่เหมือนกัน เนื่องจากนับถือในพระอัลเลาะห์องค์เดียวกัน ใช้ศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (Sala, 2008) กิจกรรมทางศาสนาทำให้ผู้สูงอายุทั้งเพศชายและหญิงมีความผูกพันทางอารมณ์และมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นเหตุผลว่าเพศที่แตกต่างกันไม่มีผลทำให้ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแตกต่างกัน

กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 79.5 มีความพึงพอใจเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านในระดับปานกลาง ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนนี้มานาน อาจทำให้เกิดความคุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัยและรับรู้สิ่งแวดล้อมแตกต่างจากบุคคลอื่นภายนอกที่รับรู้สิ่งแวดล้อมในชุมชนแออัดทางลบ นอกจากนี้การที่คนในชุมชนมีความต้องการที่จะทำให้ชุมชนของตนน่าอยู่จึงเกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ชุมชนในเขตคลองเตย เขตราชเทวี เขตวัฒนา และเขตสวนหลวง มีการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยส่งกลิ่นเหม็น แหล่งปรั๊กหักพังที่อาจเป็นพาหะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายและที่มั่วสุมของวัยรุ่น เสพยาเสพติด มีการจัดพื้นที่ในชุมชน เช่น สวนหย่อมที่วางหน้าตึก หรือใต้ตึกเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน การกระทำเช่นนี้นอกจากจะทำให้เกิดการรับรู้ทางบวกกับสภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านแล้วยังพัฒนาไปสู่การมีความผูกพันทางสังคม รับรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่อีกด้วย โดยพบว่าความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับรู้สภาพ

สิ่งแวดล้อมละแวกบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงแหล่งบริการ ถนนในละแวกบ้าน สถานที่สำหรับเดินและขี่จักรยาน และสุนทรียภาพของชุมชน ตรงกันข้ามกับการศึกษาของ บัตตะชะยา (Bhattacharya, 2006) ที่ทำการศึกษารับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ที่เมืองโคลกาทะ (Kolkata) ประเทศอินเดีย จำนวน 300 คน พบว่าการอาศัยอยู่ในที่แออัด มีแสงสว่างและอากาศถ่ายเทไม่สะดวก ระบบการระบายน้ำและของเสียที่ไม่ดี มีเสียงดังและสิ่งรบกวน รวมทั้งขาดสถานที่พักผ่อนหรือที่วิ่งเล่นของเด็ก ทำให้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการรับรู้ทางลบเกี่ยวกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่

ผลการวิจัยครั้งนี้สนับสนุนทฤษฎีนิเวศวิทยาและการศึกษาที่ผ่านมาที่ว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมีความสัมพันธ์ทางบวกกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม (Sallis & Owen, 2002) คือ เมื่อบุคคลรับรู้ว่ามีสิ่งแวดล้อมปลอดภัย มีความเกี่ยวข้องและเข้ากันได้ดีกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสิ่งแวดล้อมนั้นเอื้ออำนวยต่อการทำกิจกรรมของบุคคล บุคคลจะพัฒนาความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพิ่มมากขึ้น (Byoung-Suk et al., 1998) สอดคล้องกับการศึกษาของคิมและแคบแลน (Kim & Kaplan, 2004) ที่พบว่าสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และทำให้เกิดความรู้สึกสุขสบายมีบทบาทสำคัญในการทำให้ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพิ่มขึ้น เหตุผลเนื่องจากความหลากหลายของสิ่งแวดล้อมอาจทำให้บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น ซึ่งในทางกลับกันสิ่งแวดล้อมอาจจะยับยั้ง หรือขัดขวางการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคล (Krause, 1996) และสัมพันธ์กับการแยกตัวของบุคคลจากสิ่งแวดล้อม (Byoung-Suk et al., 1998; Chavis & Wandersman, 1990; Krause, 1996) หากบุคคลรับรู้สิ่งแวดล้อมทางลบ จากผลการศึกษานี้สรุปได้ว่า การปรับปรุง สิ่งแวดล้อมในละแวกบ้านให้ดีขึ้น และการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในผู้อาศัย

การนำผลการวิจัยไปใช้

การศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบถึงความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานครว่าเป็นอย่างไร รวมทั้งทราบว่าตัวแปรทั้งสองตัวแปรมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นพยาบาลและทีมสุขภาพ รวมทั้งหน่วยงานของรัฐควรตระหนักถึงความสำคัญของการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกในละแวกบ้านโดยเฉพาะในชุมชนแออัด เช่น การจัดให้มีระบบระบายน้ำเสีย และกำจัดขยะมูลฝอยที่ดี การจัดหาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น สวนหย่อม ลานกีฬา เพื่อออกกำลังกายหรือเป็นที่วิ่งเล่นของเด็ก การจัดให้มีแสงสว่างในชุมชนให้เพียงพอในเวลากลางคืน การป้องกันปัญหาอาชญากรรมในชุมชน เป็นต้น เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในผู้อาศัย นอกจากนี้การศึกษานี้ยังทำให้ทราบว่า จำนวนปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดมีผลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชน ดังนั้น พยาบาลและทีมสุขภาพจึงควรให้ความสำคัญต่อบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน เพราะเขาเหล่านั้นอาจเป็นแกนนำสำคัญที่จะช่วยในการสร้างเสริมให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในบุคคลอื่นได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

เนื่องจากแบบสอบถามความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และแบบสอบถามการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านพัฒนามาจากวัฒนธรรมตะวันตก และผ่านกระบวนการแปลเป็นภาษาไทยและแปลกลับเป็นภาษาอังกฤษ อาจทำให้ประเด็นสำคัญคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาหรือปรับแบบวัดทั้งสองในบริบทของวัฒนธรรมไทยอีกครั้ง ควรมีการศึกษาความหมายของความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

ของชุมชนและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนี้ นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน กับพฤติกรรมสุขภาพอื่นๆ เช่น การออกกำลังกาย การรับประทาน อาหาร การมีสุขภาพจิตและคุณภาพชีวิตที่ดี

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้ได้รับทุนสนับสนุนบางส่วนจาก
สภาการพยาบาล

เอกสารอ้างอิง

- Bhattacharya, S. (2006). Slum dwellers and community development. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, 32*(3), 213-219.
- Bureau of Social Development. (2008). *Urban poor community in Bangkok*. Retrieved December 25, 2008, from <http://portal.bangkok.go.th/subsite/index.php?strOrg ID=001024>
- Burns, N., & Grove, S. K. (2005). *The practice of nursing research conduct, critique, and utilization* (5th ed.). USA: Elsevier Saunders.
- Byoung-Suk, K., Sullivan, W. C., & Wiley, A. R. (1998). *Green common spaces and the social integration of inner-city older adults*. Retrieved July 7, 2008, from <http://find.galegroup.com.proxy.lib.umich.edu/itx/infomark.do?&contentSet=IAC->
- Central Intelligence Agency (CIF) Factbook. (2009). *Thailand life expectancy at birth*. Retrieved March 1, 2010, from http://www.indexmundi.com/thailand/life_expectancy_at_birth.html
- Cerin, E., Saelens, B. E., Sallis, J. F., & Frank, L. D. (2006). Neighborhood environment walk ability scale: Validity and development of a short form. *Medicine & Science in Sports & Exercise, 38*(9), 1682-1691.
- Chaskin R, J., Brown, P., Ventkatesh, S., & Vidal, A. (2001). *Building community capacity*. New York: Aldine De Gruyter.

- Chavis, D. M., & Wandersman, A. (1990). Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology, 18*(1), 55-81.
- Cochran, G. W. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons.
- Jitapunkul, S., Lailert, C., & Worakul, P. (1996). Chula Mental Test: A screening test for elderly people in less developed countries. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 11*, 715-720.
- Health Statistics Division of Canada. (2005). Community belonging and self perceived health: *Early CCHS findings* (January to June 2005). Retrieved December, 25, 2009, from <http://www.statcan.gc.ca/pub/82-621-x/82-621-x2005001-eng.htm>
- Kim, J., & Kaplan, R. (2004). Physical and psychological factors in sense of community. *Environment and Behavior, 36*(3), 313-340.
- Krause, N. (1996). Neighborhood deterioration and self-rated health in later life. *Psychology & Aging, 11*(2), 342-352.
- Kraithaworn, P., Sirapo-ngam, Y., Piaseu, N., Nityasuddhi, D., & Gretebeck, A. K. (2011). Factors predicting physical activity among older Thais living in low socioeconomic urban communities. *Pacific Rim International Journal of Nursing Research, 15*(1), 39-56.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *American Journal of Community Psychology, 14*(1), 6-23.
- National Statistical Office. (2008). *Report on the 2007 survey of the older persons in Thailand*. Statistical Forecasting Bureau, NSO. Retrieved November, 26, 2008, from http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/survey/rep_older50.pdf
- Okun, M. A., & Michel, J. (2006). Sense of community and being a volunteer among the young-old. *The Journal of Applied Gerontology, 25*(2), 173-188.
- Pretty, G. M. H., Conroy, C., Dugay, J., Fowler, K., & Williams, D. (1996). Sense of community and its relevance to adolescents of all ages. *Journal of Community Psychology, 24*(4), 365-379.

- Prezza, M., & Osrantin, S. (1998). Sense of community and life satisfaction: Investigation in three different territorial contexts. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 8, 181-194.
- Sala, M. D. O. I (2008). *Building a sense of community the new world order and religious*. Retrieved November, 26, 2009, from <http://www.fespinal.com/espinal/lilib/en131%lilib/en131pdf>
- Sallis, J. F., Certero, R. B., Ascher, W., Henderson, K. A., Kraft, K. M., & Kerr, J. (2006). An ecological approach to creating active living communities. *Annual Review Public Health*, 27, 297-322.
- Sallis, J. F., & Owen, N. (2002). Ecological models of health behavior. In K. Glanz, B. K. Rimer, & F. M. Lewis (Eds.), *Health behavior and health education* (3rd ed., pp. 462-84). San Francisco: Jossey-Bass.
- Statistic Canada. (2011). *Sense of belonging to local community, somewhat strong or very strong, by age group and sex, by province and territory*. Retrieved September 25, 2011, from <http://www40.statcan.ca/101/cst01/health100a-eng.htm>
- Stokols, D. (1992). Establishing and maintaining healthy environments: Toward a social ecology of health promotion. *American Psychologist*, 47(1), 6-22.
- Stokols, D. (1996). Translating social ecology theory into guidelines for community health promotion. *American Journal Health Promotion*, 10(4), 282-298.
- Statistical Forecast Bureau. (2007). *The characteristics of population and social in poor communities survey 2007*. Bangkok: National Statistical Office.
- Wilkinson, D. (2008). Individual and community factors affecting psychological sense of community, attraction, and neighboring in rural communities. *Canadian Review of Sociology*, 45(3), 305-329.
- Young, A. F., Russell, A., & Powers, J. R. (2004). The sense of belonging to a neighborhood: Can it be measured and is it related to health and well being in older women? *Social Science & Medicine*, 59, 2627-2637.

ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและการรับรู้สภาพสิ่งแวดล้อมละแวกบ้านของผู้สูงอายุไทย
ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด เขตกรุงเทพมหานคร

A Sense of Community Belonging and Perceived Neighborhood Environment and Facilities in Older Thais Living in Low Socioeconomic Communities, Bangkok Metropolitan

Phachongchit Kraithaworn Ph.D. (Nursing)*

*Noppawan Piaseu** Ph.D. (Nursing), APN/NP*

Abstract: This study aimed to 1) explore a sense of community belonging and the neighborhood environment and facilities perception of older Thais living in low socioeconomic communities, 2) explore the relationship between a sense of community belonging and the neighborhood environment and facilities perception in older Thais living in low socioeconomic communities, and 3) compare a senses of community belonging of older Thais living in poor communities according to gender and the years of living in the community. Secondary analyses from a part of big project title “Factors predicting physical activity among older Thais living in low socioeconomic urban communities” belonged to Kraithaworn and colleagues in 2011 were used. The sample consisted of 258 older Thais recruited from 6 low socioeconomic communities in Bangkok Metropolitan. Data was analyzed using Pearson’s correlation, Independent t-test, and Analysis of variance. The results demonstrated that 69% of subjects perceived a high sense of community belonging and 79.5% perceived moderate satisfaction in the neighborhood environment and facilities. Pearson’s correlation analyses indicated that a sense of community belonging was positive significantly associated with perceived neighborhood environment and facilities. The subjects with different in years of living in the community had significant differences in a sense of community belonging, while no significant differences in a sense of community belonging between male and female. The results suggested that good environment and facilities in community should be provided and persons living in community for a long time should be acknowledged in order to promote a sense of community belonging.

Keywords: Sense of community belonging, Perceived neighborhood environment and facilities, Low socioeconomic communities, Older Thais

*Corresponding author, Lecturer, Ramathibodi School of Nursing, Faculty of Medicine Ramathibodi Hospital, Mahidol University,
E-mail: phachongchit.kra@mahidol.ac.th

**Associate Professor, Ramathibodi School of Nursing, Faculty of Medicine Ramathibodi Hospital, Mahidol University